

Wat is de meerwaarde van de bijzondere curator?

FJR 2018/34

Voor kinderen die klem zijn geraakt in complexe scheidingen kan een bijzondere curator worden benoemd.²

In de pilot van de Rechtbank Zeeland-West-Brabant, locatie Breda, is de vraag onderzocht of het zinvol is om in deze zaken een gedragsdeskundige te benoemen. De pilot is wetenschappelijk gevolgd door bureau VanMontfoort.³ De inzet van een bijzondere curator met een gedragsdeskundige achtergrond is voor de rechtspraak een rechtsgebied overstijgend instrument. Op zijn beurt begeeft de bijzondere curator zich eveneens op een overstijgend en onbekend terrein, namelijk op dat van de rechtspraak maar ook van eventuele andere instellingen die bij het conflict zijn betrokken.⁴

Nu de rechtspraak op het punt staat om het instrument van de bijzondere curator 'breed uit te rollen' en de complexe scheiding volop in de (politieke) belangstelling staat, is de vraag wat de meerwaarde is van de bijzondere curator voor het kind in de klem.

1. Inleiding

In 2014 werd ik voor de eerste keer als bijzondere curator benoemd. Ongeveer een jaar daarna (januari 2015) ging de pilot Bijzondere Curator in de Rechtbank Zeeland-West-Brabant, locatie Breda, van start. De pilot liep tot augustus 2016.⁵

In deze notitie beschrijf ik de positie van de bijzondere curator; de methodische aanpak van de bijzondere curator in de pilot; de aard van de dossiers en ten slotte, in grote lijnen, de bevindingen van het onderzoek van bureau VanMontfoort. Op basis van de ervaringen en de bevindingen van het onderzoek in de pilot, ga ik ten slotte in op de vraag: wat is de meerwaarde van de bijzondere curator?

2. De positie van de bijzondere curator: de benoeming, de opdracht en de werkwijze

De bijzondere curator vertolkt de stem van het kind dat klem zit. Hij bevindt zich daarbij in een uitgesproken 'tussenpositie', bepaald door de belangenstrijd van het kind met zijn ouders/verzorgers;⁶ zijn benoeming door de rechtspraak en instellingen die mogelijk bij het conflict zijn betrokken.

Een bijzondere curator wordt benoemd door de rechtbank of het gerechtshof als sprake is van een belangenstrijd tussen een minderjarige en zijn met gezag belaste ouders.

De rechtbank kan hiertoe besluiten op basis van eigen inschatting, op verzoek van ouders/advocaten maar ook op basis van een brief door een kind aan de rechter geschreven (een kindbrief). De rechter kan een verzoek weigeren.⁷

Dit betekent dat de bijzondere curator wordt benoemd als sprake is van een belangenstrijd, of wel een conflict. Dit bepaalt de aard van de casuïstiek van de bijzondere curator.

De inhoudelijke opdracht krijgt de bijzondere curator via een beschikking van de rechtbank c.q. het gerechtshof.⁸ Deze kan variëren van: geef het kind een stem; onderzoek de mogelijkheid van een minnelijke regeling en/of onderzoek de noodzaak van een eventueel vervoltraject.⁹

De opdrachten in de beschikkingen zijn vaak 'ruim' geformuleerd. Hiermee wordt de bijzondere curator een flinke speelruimte geboden. De rechtspraak stelt regelmatig de vraag aan de orde of de opdracht, die aan de bijzondere curator wordt gegeven, voldoende richtinggevend is.

De werkwijze van de bijzondere curator is vooral procedureel bepaald.

De rechtspraak heeft in 2014 een werkproces voor de benoeming en taakvervulling van bijzondere curatoren op grond van art. 1:250 BW opgesteld, alsmede een leidraad.¹⁰

Inhoudelijke professionele kwaliteitsstandaarden en een eenduidige werkwijze zijn tot nu toe niet voorhanden voor de bijzondere curator.

1 Drs. L. (Liesbeth) Klaver is orthopedagoog, filosoof, mediator en bijzondere curator. Lid van de landelijke klankbordgroep bijzondere curator, namens NVO Lid van de begeleidingscommissie Pilot Rb. Zeeland-West-Brabant, locatie Breda. Programmamanager bij de Inspectie van het Onderwijs.

2 De bijzondere curator kan ook worden benoemd in andere kwesties, bijvoorbeeld medische, waarbij er sprake is van een belangenstrijd tussen de minderjarige en zijn ouders/verzorgers.

3 M. Valenkamp, E. Sondorp & A. van Montfoort, *Pilot bijzondere curator/gedragsdeskundige in de rechtbank Zeeland-West-Brabant, locatie Breda. Het belang van het kind in complexe scheidingen*, Research memoranda 2017, nr. 1, Den Haag: SDU 2017. Te vinden op rechtspraak.nl.

4 In de notitie wordt steeds de manlijke vorm aangehouden.

5 Initiatiefnemer van de pilot was Cees van Leuven, raadsheer bij het Hof 's-Hertogenbosch. Ina Slot is senior rechter in het team Jeugdrecht van de Rb. Zeeland-West-Brabant en coördinator van de pilot binnen de rechtbank. Jos van Oijen is senior rechter familierecht van de Rb. Zeeland-West-Brabant. Cees van Leuven, Ina Slot, Jos van Oijen en Liesbeth Klaver maakten deel uit van de begeleidingscommissie van de pilot.

6 In het vervolg kortweg ouders genoemd.

7 Art. 1:250 van het Burgerlijk wetboek bepaalt, verkort weergegeven: Wanneer in aangelegenheden betreffende de verzorging en opvoeding van de minderjarige de belangen van de met gezag belaste ouders in strijd zijn met die van de minderjarige, kan de rechtbank, indien dit in het belang van de minderjarige noodzakelijk wordt geacht, daarbij in het bijzonder de belangenstrijd in aanmerking genomen, op verzoek van de belanghebbende of ambtshalve een bijzondere curator benoemen om de minderjarige ter zake, zowel in als buiten rechte te vertegenwoordigen.

8 Naast de opdracht van de rechtspraak zijn de bijzondere curatoren als gedragsdeskundigen gehouden aan de gedragscode van hun beroepsorganisatie.

9 Een onderzoek door de bijzondere curator moet in ongeveer acht weken worden afgerond. Aanvankelijk was het aantal weken gesteld op zes weken, maar dit bleek in de meeste gevallen niet haalbaar.

10 Dit werkproces alsmede de leidraad zijn vooral geschreven voor de (art. 1:250 BW) bijzondere curator met een juridische achtergrond.

3. De werkwijze van de bijzondere curator in de pilot van de Rechtbank Zeeland-West-Brabant, locatie Breda

Op basis van Triangulatie

Vanwege het ontbreken van inhoudelijke professionele standaarden en een eenduidige inhoudelijke werkwijze voor de bijzondere curator, is in de pilot van Breda een methodiek ontwikkeld die is gebaseerd op *triangulatie*.¹¹

De tien, speciaal voor de pilot benoemde bijzondere curatoren hebben een korte training gehad in deze methodiek, aangevuld door regelmatig terugkerende intervisie bijeenkomsten. In de sociale wetenschap wordt de term triangulatie gebruikt om informatie op geldigheid te toetsen door deze met meer bronnen te vergelijken. Belangrijk is dat er vanuit verschillende invalshoeken wordt gekeken naar een bepaald verschijnsel.

Dit verhoogt de geldigheid van de onderzoeksresultaten.¹²

Een ander bepalend kenmerk van triangulatie is dat de betrokkenen uitdrukkelijk als actoren worden beschouwd bij het tot stand komen van de analyse en het bepalen van een mogelijke interventie.

Een kenmerk dat deze methodiek bijzonder geschikt maakt om de betrokkenen de regie (terug) te laten nemen.

3.1 Vier uitgangsposities

Het onderzoek gebaseerd op triangulatie wordt aan de hand van vier uitgangsposities in hun onderlinge samenhang uitgevoerd:

- onderzoek naar eigen behoeftes (zowel van het kind als van de ouders);
- conflictanalyse: gezamenlijk onderzoek van aannames;
- onderzoek naar de context;
- inschatten kindeigen problematieken (geen onderzoek doen).

3.1.1 Onderzoek naar eigen behoeften

In de eerste plaats zoekt de bijzondere curator samen met de betrokkenen naar hun behoeften. Uitgangspunt vormt het individuele verhaal van iedere betrokkene. Hiervan worden puntsgewijze verslagen gemaakt.

Als de minderjarige toestemming verleent, krijgen de ouders het verslag ten aanzien van de minderjarige te lezen. Het levert voor de ouders vaak een verrassende invalshoek op dat zij in dat verslag zijn ervaringen en meningen kunnen lezen en niet langer datgene wat zij in conflict het beste vinden voor hem. Vervolgens is de vraag aan de orde wat de minderjarige nodig heeft om zijn situatie (weer) aan te kunnen. Dit is een 'diagnostische' vraag naar een concrete praktische oplossing.

3.1.2 Gezamenlijk onderzoek van aannames

Vervolgens gaat de bijzondere curator met, zo mogelijk, het kind en de ouders op zoek naar aannames of vooronderstel-

lingen in hun verhalen. Aannames die mogelijk de basis vormen voor hun conflicten. Hierbij worden conflictsituaties die de kinderen en de ouders zelf aandragen geanalyseerd. De bijzondere curator zoekt en vergelijkt met de ouders en de kinderen naar denk- of gedragspatronen in de beschikbare informatie. De techniek die hiervoor wordt gebruikt kan vergeleken worden met het oplossen van een kruiswoordraadsel. Als een woord niet klopt dan moet je naar een andere oplossing, ofwel naar de vraag: kun je er ook anders naar kijken?

De analyse van denk- of gedragspatronen heeft als voordeel dat kinderen en hun ouders worden gevraagd een zekere afstand te nemen tot hun emoties. Regelmatig worden de emoties in de vorm van woede geuit.

De vragen zijn dan onder meer: welk moreel appèl schuilt er in jouw woede?¹³

Wat wil je duidelijk maken? Wat vraag je van de ander?

Dit kan heel rationeel zijn. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld verdriet, angst, wanhoop en wraak. Ratio en emotie sluiten elkaar niet uit. Waar je naar op zoek bent is de irrationaliteit in denkprocessen die tot moeilijkheden leiden.

3.1.3 Context in kaart brengen

Naast deze gesprekken met de kinderen en hun ouders kijkt de bijzondere curator naar de context van het gezin. Wie zijn er nog meer bij het conflict betrokken? Allereerst wordt gekeken naar de meest nabije context: familie en goede vrienden. Vervolgens naar de context daarbuiten: school, sportclubs en hulpverleningsinstanties. Het aantal betrokken instanties bleek heel regelmatig een bepalende factor voor de complexiteit van de situaties.

3.1.4 Inschatting van kindeigen problematiek

Het is niet de bedoeling dat de bijzondere curator zelf onderzoek doet. Aan de hand van beschikbare gegevens, observaties en gesprekken, maakt de bijzondere curator een inschatting van de aanwezigheid van een kindeigen problematiek en in hoeverre deze een rol speelt in de klemsituatie van het kind.

3.2 Vervolgstappen en rapportage

Na de bovengenoemde onderzoekstappen, volgt een afweging:

- De betrokkenen willen geen vervolgstappen met de bijzondere curator. In dat geval schrijft de bijzondere curator een rapport voor de rechtbank c.q. gerechtshof.
- Als de betrokkenen wel openstaan voor een vervolgstap, gaat de bijzondere curator met de betrokkenen verder met het uitdiepen van de denk- of gedragspatronen om daarna tot afspraken te komen. Het kan zijn dat de partijen gedeeltelijk tot overeenstemming komen.

De afspraken en de punten waarover geen overeenstemming kan worden bereikt, worden in het rapport van de bijzondere curator aan de rechter voorgelegd.

11 Mr. C.A.R.M. van Leuven e.a., 'Pilot: de gedragsdeskundige als bijzondere curator', *FJR* 2015/57.

12 P.G. Swanborn, *Methoden van Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek*, Amsterdam: Boom Lemma uitgeverij 2005.

13 M. Nussbaum, *Woede en Vergeving*, Ambo/Anthos, Amsterdam 2016.

Voor de rapporten aan de rechtbank c.q. het gerechtshof wordt een vaste rapport opzet gebruikt.

4. Ervaringen tijdens de pilot

In de loop van de pilot bleek dat de bijzondere curator vooral in langlopende, complexe zaken werd benoemd. De kinderen in deze dossiers waren niet alleen klem geraakt in het conflict tussen hun ouders maar eveneens in het systeem van de domeinen *onderwijs, hulp, bescherming* en *recht*, ofwel in het systeem rondom gezinnen die in een complexe scheiding bekneld zijn geraakt. De conclusie lijkt gerechtvaardigd dat het 'systeem' bijdraagt aan de complexiteit van de echtscheiding tussen de ouders en de mate waarin kinderen klem zijn geraakt.

Niet alleen de dossiers waren complex, ook de aard van de problematiek.

Deze verschilde per dossier: *géén omgang meer met de andere ouder; mishandeling; huiselijk geweld; seksueel misbruik, psychiatrische problemen; ouders die door gebeurtenissen in hun verleden getraumatiseerd zijn; kinderen die door onhandelbaar gedrag op school, thuis zijn komen te zitten; verslaving; criminaliteit; moeizaam verlopende schoolloopbanen; beperkte cognitieve vermogens en financiële problemen.*

In veel gevallen was sprake van gestapelde problemen.

Ter illustratie een voorbeeld van de inhoud van een dossier dat ter voorbereiding van een casus werd toegestuurd: *verzoekschriften; verweerschriften; beschikkingen; onderzoeksrapporten en evaluaties van de Raad voor de Kinderbescherming; proces-verbaal van de politie; evaluatierapporten; voortgangsverslagen van therapieën; verslagen van het wijkteam en van scholen; e-mail correspondentie en screenshots van WhatsApp gesprekken tussen de ouders en de kinderen.*

Aan de inhoud van dergelijke dossiers laat zich de bemoeienis van de instellingen rondom een gezin dat zich in een complexe scheiding bevindt, aflezen.

5. Wat werkte?

In de casus van het hierboven genoemde dossier bleek op basis van de vier uitgangspunten dat één van de drie kinderen van hoofdverblijf wilde veranderen, vanwege de voortdurende ruzies met haar moeder. Alle kinderen waren de ruzies tussen hun ouders meer dan beu. Uit het onderzoek naar de vooronderstellingen of de conflictanalyse, bleek dat de ouders vanaf het begin van hun relatie, verstrikt zaten in een patroon waarbij degene die iets 'goed kon', de verantwoordelijkheid nam voor deze activiteit.

In deze cultuur werd de moeder gaandeweg expert op steeds meer terreinen, controlerend en actief en de vader kwam steeds meer op afstand, behalve bij het onderhoud van de auto. Daar was hij beter in. Beiden vonden dit patroon acceptabel, maar niet als het om de opvoeding van de kinderen ging.

Op dit punt was hun conflict tot fysiek geweld geëscaleerd. De ouders kregen inzicht in hun denkpatronen, maar vonden het wel nodig dat zij elk hulp zouden zoeken. De zaak was te veel geëscaleerd.

Het aantal professionals dat zich vanuit het sociaal domein met dit gezin bemoeide was inmiddels aanzienlijk opgelopen. Een onhoudbare situatie.¹⁴

Het wijkteam werd op advies van de bijzondere curator ingeschakeld. Zij hebben vervolgens samen met de ouders en de kinderen gezocht naar personen in hun netwerk in wie zij vertrouwen hebben. Het aantal hulpverleners werd in overleg teruggebracht. Het wijkteam bleef op afroep beschikbaar.

Een hoog aantal hulpverleners voor één gezin komt niet alleen voor in gezinnen die verwickeld zijn in een complexe scheiding. In een aantal onderzoeken van de vier samenwerkende inspecties is dit gegeven meermaals naar voren gekomen.

Het gaat om de inspecties Gezondheidszorg en Jeugd; Onderwijs; Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Justitie en Veiligheid (Toezicht Sociaal Domein).¹⁵ De samenwerkende inspecties maken in hun onderzoeken gebruik van cirkeldiagrammen waarmee ze zichtbaar maken welke instanties of professionals bemoeienis hebben en op welke momenten zij contact hebben gehad.

De aanleiding voor de vier inspecties om samen te gaan werken was een calamiteit in 2002 met dramatische gevolgen. Onderzoek wees uit dat meer dan twintig hulpverleners bij het gezin waren betrokken. Dit mocht nooit meer gebeuren, maar komt helaas nog steeds voor. Wat er misgaat in deze dossiers, is te herleiden tot een gebrek aan samenwerking van professionals en instellingen; een goede inschatting van de problematiek en regie.

Vaak blijkt dat elke volgende instelling of professional met eigen methodieken, werkwijzen en inzichten te werk gaat. Je zou kunnen stellen dat wat niet goed gaat in de domeinen *onderwijs, hulp* en *bescherming*, op het bordje komt van de rechtspraak. In complexe dossiers is dit meestal geen lineair proces, maar vaak circulair: van de zorg, naar de rechtspraak; van de rechtspraak naar de Raad voor de Kinderbescherming; van de Raad weer naar de zorg. Een dergelijk proces kan ook door de ouders in gang worden gezet door bij ieder volgend incident de volgende instelling in te zetten.

6. Enkele uitkomsten van het onderzoek van bureau VanMontfoort en de meerwaarde van de bijzondere curator met een gedragsdeskundige achtergrond (2017)

In de pilot van de Rechtbank Zeeland-West-Brabant, locatie Breda heeft bureau VanMontfoort de vraag onderzocht of het zinvol is een specifieke bijzondere curator te benoemen in artikel 1:250-BW zaken. In het bijzonder of het daarbij gewenst is om een gedragsdeskundige te benoemen. Metin-

14 Het hoogste aantal hulpverleners dat ik in een gezin bij een benoeming als bijzondere curator heb aangetroffen was 21.

15 Al het toezicht dat betrekking heeft op (de zorg voor) jongeren en waar rijksinspecties samenwerken is onder één grote noemer gebracht in Toezicht Sociaal Domein (TSD). Voorheen: Samenwerkend Toezicht Jeugd. Sinds 2015 worden de onderzoeken breder getrokken: niet alleen jeugdigen, maar ook de kwetsbare burger staat centraal in de onderzoeken.

gen moesten uitwijzen wat de effecten zijn op het welzijn van de kinderen en de gevolgen van de inschakeling van de bijzondere curator op het geschil tussen de ouders.

Daarnaast zou het onderzoek zich moeten richten op de bruikbaarheid van het rapport voor de rechter.

In totaal zijn 81 dossiers onderzocht. Gedurende de pilot heeft de rechtbank ongeveer honderd keer een bijzondere curator benoemd.

Uit het onderzoek van bureau VanMontfoort is gebleken dat alle rechters (n = 9) van mening waren dat de bijzondere curator met een gedragsdeskundige achtergrond een surplus-waarde had. Hiermee is de vraag naar de bruikbaarheid van de rapporten aangetoond.

De waardering voor het rapport van de bijzondere curator verschilde echter. Gemiddeld scoorde de waardering op een schaal van 1-10, een 7, maar de spreiding in de waardering was groot. Deze varieerde van een 4 tot een 9.

Dit betekent dat de 'kwaliteit' van de professional van onderscheidend belang is.

Van de ouders toonde zich 78% (n = 23) tevreden met het werk van de bijzondere curator. Van de kinderen gaf 75% (n = 14) een positieve respons.

De effecten op het welzijn van de kinderen en de gevolgen van de inschakeling van de bijzondere curator waren maar zeer beperkt meetbaar, vanwege het (beperkte) aantal onderzochte gevallen, maar ook vanwege de duur van de pilot. Bureau VanMontfoort komt tot de conclusie dat het onderzoek geen zicht kan geven op de vraag naar effectiviteit. Wel dat daaruit kan worden afgeleid dat de bijzondere curator met een gedragsdeskundige achtergrond veelbelovend is om de belangen van het kind in een vechtscheiding te behartigen. Dit zou een indicatie zijn voor mogelijke effectiviteit.¹⁶

Opvallende verschillen tussen de bijzondere curator met een gedragsdeskundige achtergrond en de bijzondere curator met een juridische achtergrond was de overeenstemming die de gedragsdeskundigen met betrokkenen bereikten over het aangaan van vrijwillige hulpverlening.

De bijzondere curatoren met een gedragsdeskundige achtergrond bereikten in 32,5% van de zaken overeenstemming. Bij de bijzondere curatoren met een juridische achtergrond was daarvan sprake in 6% (n = 17) van de gevallen. Een veelvuldig genoemd nadeel van een gedragsdeskundige als bijzondere curator was dat deze juridische kennis ontbeert. Bovendien kan een bijzondere curator, die geen advocaat is, geen verzoeken indienen bij de rechtbank. Dit laatste betekent dat in zaken waarbij, namens de minderjarige, een verzoek dient te worden ingediend, alsnog een advocaat nodig is. Bureau VanMontfoort heeft de aard van de dossiers niet betrokken in haar onderzoek.

Wel heeft bureau VanMontfoort de gemiddelde tijdbesteding bijgehouden per casus. Deze kwam neer op ongeveer 20 uur per dossier. Soms werd dit gemiddelde aanzienlijk overschreden. Dit maakte dat er een discussie ontstond over de vergoeding van het aantal uren. Gezien de vraagstelling

en de complexiteit van de dossiers, bleek een vergoeding van 7 uren voor de meeste dossiers niet reëel.

7. Hoe verder?

Op basis van de ervaringen in de pilot werd gaandeweg duidelijk dat het klemzittend kind in complexe scheidingen vaak niet alleen klem zit in een belangenstrijd met zijn ouders.

In de gevallen, waarbij een groot aantal instanties betrokken is, zit het kind niet alleen klem in de complexe scheiding, maar ook in het, voor deze kinderen, falend systeem van instellingen en professionals.

Dit inzicht kan zeker niet exclusief aan de pilot worden toegeschreven. De noodzaak tot verandering wordt breed gevoeld en is momenteel een actueel politiek onderwerp.¹⁷

Met de op triangulatie gebaseerde methodiek, kregen de bijzondere curatoren beweging in volkomen vastgelopen dossiers. Zij bereikten dit door de vier eerdergenoemde uitgangsposities in hun onderling verband te onderzoeken: de *eigen behoeften*, de *conflictdiagnose*, de *context* en de *inschatting van een kind eigen problematiek*. Ouders bleken overigens niet in beweging te komen als zij niet tot enige reflectie in staat waren.

Het onderzoek van bureau VanMontfoort heeft aangetoond dat de werkwijze tot tevredenheid heeft geleid van rechters, ouders en kinderen. Steeds duidelijker wordt echter dat instellingen binnen de domeinen *onderwijs*, *hulp*, *bescherming* en *recht* niet langer als 'stand-alone' organisaties kunnen blijven functioneren. Er zal een collectief vakmanschap ontwikkeld moeten worden door professionals die elkaar weten te verstaan en vinden.¹⁸

Er moet nog veel gebeuren om zo optimaal mogelijk aan de zorgbehoeften van kinderen in complexe scheidingen te voldoen. Dit is een ingewikkelde opdracht, want in elke situatie zijn deze weer anders. Hoe ontstaat het gat tussen de zorgbehoefte van het kind/het gezin en hetgeen de instellingen te bieden hebben? Wat moet er gebeuren om tot een werkbare afstemming te komen?

Wie voert de regie? Wat zijn belemmerende en bevorderende factoren?

Ervaring zal in de zeer nabije toekomst gekoppeld moeten worden aan wetenschappelijke kennis.

Het is niet voldoende dat er hoofdzakelijk procedurele en organisatorische oplossingen worden gezocht. De tussenpositie van de bijzondere curator heeft duidelijk gemaakt dat er een inhoudelijk *kwaliteitskader* ontwikkeld moet worden waarin de belangrijkste betrokkenen zich kunnen vinden.¹⁹

16 M. Valenkamp e.a., p. 34.

17 Scheiden zonder Schade, agenda voor actie, Platform 'Scheiden zonder Schade', februari 2018.

18 H. Milius en P. Becht, Raad voor de Rechtspraak, hoofdartikel 'Collectief vakmanschap'. Serie Rechtstreeks1/2014 Professionele standaarden in de rechtspraak.

19 R.H. de Bock, Grip op kwaliteit, Kwaliteit als keuze in Handelingen Nederlandse Juristen-Vereniging, 145^e jaargang/2015.